JÚLIA MARCINOVÁ

ŠRAPNEL V HRUDI DUŠU NEROZTRHNE

KNIHA O SILE, ODVAHE A NEZLOMNOSTI

ARTIS OMNIS

ŠRAPNEL V HRUDI
DUŠU NEROZTRHNE

Júlia Marcinová © 2026
Cover © Jana Kollárová 2026
Slovak Edition © Artis Omnis 2026

ISBN 978-80-8201-355-2

JÚLIA MARCINOVÁ

ŠRAPNEL V HRUDI DUŠU NEROZTRHNE

KNIHA O SILE, ODVAHE A NEZLOMNOSTI

artis
omnis

VENOVANÉ
MOJIM DEŤOM

ĽUDIA, KTORÍ MAJÚ V TEJTO KNIHE SVOJE MIESTO, A PRÍBEHY, KTORÝM SOM NEDOVOLILA ZANIKNÚŤ

Kniha, ktorú držíte v rukách, je voľným pokračovaním románu *Kde si sa vydala, tam si mlieko pýtaj*. Príbeh umiestnený do obce Poluvsie pri Rajeckých Tepliciach podáva silné svedectvo doby – síce len nedávnej, a predsa krutej a nespravodlivej. Možno podobnú dobu žijeme aj dnes, no iným spôsobom.

Dej sa odohráva od roku 1940 do roku 1960 a vystupuje v ňom množstvo postáv. Niektoré sú veľmi dôležité, iné menej, podaktoré sa príbehom len mihnú jedným riadkom, jednou úlohou.

Rozprávanie sa začína pohrebom môjho prapradeda Michala Knapca, ktorého osud ste mali možnosť sledovať v predchádzajúcej knihe, a spomienkami jeho najbližších. Manželka Paulína ho prežila o dvanásť rokov. Ich spoločný život sa začal v roku 1885 svadbou z vôle rodičov. Mali spolu osem detí a ich syn Vavrín predstavuje ústrednú postavu celej knihy. V príbehu sa objaví aj jeho sestra Žofia, ktorú dodnes žijúci Vavrínovi potomkovia označujú ako „tetka z Hora."

Vavrín sa oženil dvakrát. Manželstvo s Františkou trvalo len krátko. Vzišli z neho štyria synovia (Urban, Ľudvík, Ignác, Viktor) a ukončila ho Františkina tragická smrť. Krátko nato sa môj pradedo oženil druhýkrát, s Veronou splodil ďalších pätnásť detí. Tie sú, aj napriek veľkému počtu, súčasťou tohto príbehu: (? prvé dieťa sa narodilo mŕtve, jeho meno sa nezachovalo), Štefan (zomrel trojmesačný), Augustín, Jozef (môj starý otec), Anna, Ján (+ dvojička), Štefan, Bohuš, Božena (+ dvojička), Peter, Petronela, Helena a Helena.

Pradeda Vavrína som osobne nezažila, zomrel v roku 1971. No prababka Verona bola tá, ktorá mi piekla zemiakové oblátky, varila

Ilustračná fotografia starého Poluvsia z rokov približne 1905 – 1910. V pozadí symbol Poluvsia – Skalná ihla, popred ktorú dnes vedie hlavný ťah zo Žiliny do Rajeckých Teplíc. Takmer oproti sa v súčasnosti nachádza rodný dom Jozefa Gabčíka. Na fotografii sú Klára a Jozef Pialovci, rodičia Martina Pialu. Z archívu rodiny Ľudmily a Františka Knapcovcov.

karamel v zaváraninových viečkach, a keď už trpela stareckou demenciou, rozprávala z času na čas po maďarsky, spievala staré piesne a nepamätala si, koľko detí porodila. Zomrela v roku 2001 a bolo mi dopriate prežiť s ňou šestnásť rokov.

Ich syn, môj starý otec Jozef, tvoril intenzívnu súčasť môjho života dvadsaťdva rokov. Zomrel v roku 2007 – v nedeľu večer týždeň po mojich narodeninách – a zanechal v mojej pamäti nezmazateľnú stopu. Vzbudzoval obrovský rešpekt, bol pracovitý, čestný, úprimný a nesmierne láskavý. Naučil ma, že je dôležité vedieť, kto som, kam patrím a kto sú moji predkovia. Stará mama Vincka bola jeho neoddeliteľnou súčasťou, aspoň som vždy mala ten pocit. Boli zohraný tím, dvaja ľudia, ktorých od začiatku až do konca spoločného života sprevádzala láska. Starká bola nesmierne starostlivá, spravodlivá, láskavá a varila tak, že sa človeku od nej nechcelo odísť. Vďaka jej prosbe sú tieto príbehy zaznamenané knižne – nikdy nezabudnem, aké dôležité je pre starých ľudí, keď ich niekto počúva. Zomrela v roku 2020 a jej smrťou akoby odišiel aj kus môjho ja.

Keď z môjho života odišli postupne všetci starí rodičia, ostali mi tu ešte ich súrodenci a tých som si okamžite pasovala do role adoptívnych starých rodičov. Po dopísaní tejto knihy žijú starkého bratia Janko, Bohuško a sestra Helenka. Sú mojimi piliermi pri výskumoch a nekonečných nádherných rozhovorov, na ktoré nikdy v živote nezabudnem. Rovnako budem spomínať aj na starkej mladšiu sestru Žofku z Turia, ktorá zomrela mesiac pred vydaním knihy.

V príbehu sa objavia aj Katarína, Juraj a Tomáš. Ich knižné osudy sú inšpirované skutočnými udalosťami z Rajeckých Teplíc, ich pravé mená sa však v pamäti informátorov neuchovali.

Román tentoraz nie je ohraničený len mojou rodinou. Ako vždy tvrdím, malé dejiny dávajú punc tým veľkým a tie tvoria spoločne aj rodiny, aj celé dediny. Príbehy, ktoré máte možnosť prečítať si v tejto knihe, tak spájajú viaceré rodiny v Poluvsí a sú napísané na základe môjho výskumu a skutočných udalostí. Sú drsné, smutné, je v nich veľa smrti, ale aj nového života. Zároveň ich pretkáva láska, ktorá sa odráža v maličkostiach a v obrovskej sile žiť a prežiť. Nebolo cieľom

hovoriť dopodrobna o každom manželstve či vzťahu, líčiť každú udalosť, zmeniť na drobné všetko, čo sa stalo. Píšem o tom, o čom mám vedomosti, čo sa mi podarilo zistiť a čo sa zachovalo ústnym podaním do súčasnosti. Príbeh je pamäťou ľudí v dedine, nie kníh a učebníc. Sú to čriepky života, mozaika, kde chýba veľa kúskov, no aj napriek tomu dávajú veľký zmysel.

Som presvedčená, že obzvlášť dnes je nutné pripomenúť si dobu, v ktorej žili generácie pred nami. Pripomenúť si, aké boli ich priority, čomu verili, čo ich ako ľudí zušľachťovalo a spájalo, čo ich naopak robilo drsnými, aké boli ich sny a priania. Nezabudnime na to, ako si ctili život a chlieb, ako sa všemožne snažili zdravým sedliackym rozumom premýšľať nad tým, čo im v živote naozaj pomôže, ako sa zachránia, uživia, postavia na nohy, keď padnú – a čo všetko museli spraviť pre to, aby sme tu dnes boli my.

1940

... Piecku nechali vyhasnúť, aby telo vydržalo v prednej izbe celé tri dni. Kto sa nezmestil do kuchyne, spal tie dve noci pri mŕtvom Michalovi. Verona si večer pred pohrebom pritúlila bližšie k sebe najmenšie deti trasúce sa od zimy a Vavrín podišiel k máram. Zadíval sa otcovi do tváre. Jožko vykukol spod periny a, sledujúc otca stojaceho nad dedom, pošepky sa spýtal: „Tato? Nebude dedovi v noci zima? Nedáme mu tam perinu?“

Vavrín sa smutne usmial. „Neboj, Jožko, nebude. Dedko predsa vždy tvrdil, že keď má súkenáky a bradu, nikdy mu zima nebude. A už aj tak žiadnu zimu necíti. Len pokojne spi!“ Pozrel sa ešte raz

na Michala a položil mu ruku na vlasy. Tak ešte naposledy – pokojnú noc, otec…

Všetci to vedeli. Odišiel ten najláskavejší muž. Odišiel so svojím príbehom, so svojou múdrosťou, so svojím pokojom. Odišiel v najsviatočnejších súkenných nohaviciach. Keď ho ukladali do drevenej truhly, vnuk Urban mu pod ruky vtisol fajku, k nohám fľašku pálenky a malú vyrezávanú drevenú truhličku. Iba on vedel, že existuje, že si ju chce dedo vziať na druhý svet, no po celý čas netušil, čo ukrýva. Až teraz do nej nazrel. Spod veka vytiahol zažltnutú jemnú šatôčku, na ktorej bolo vyšité meno Hanka. Tak predsa ste milovali aj inú ženu, dedo! Opatrne truhličku zavrel a vložil ju tam, kde ostane už navždy…

… Keď sa všetci poschádzali, Vavrín a jeho traja synovia vzali truhlu a zamierili s ňou von. Vo dverách zastali, trikrát ňou buchli o prah a vyniesli mŕtveho nohami napredek. Pri nesení truhly sa postupne vystriedalo osem mužov, rad smútiacich ľudí sa pomalým krokom tiahol hore dedinou. Deň Michalovej poslednej cesty bol jasný a slnečný. V úmrtnej matrike krátko nato pribudol zápis o jeho úmrtí a tiež poznámka o príčine smrti: zošlosť vekom.

Pec osirela. Pavlína pri nej nehybne stála a obe ruky mala vyložené na vyvýšenom mieste, kde jej muž zvykol spávať. Teraz tam po ňom zostala len ovčia kožušina, príjemne teplá od sálajúceho ohňa. Zato Pavlíne bola už takmer stále zima. Jej drobná, útla postava bola zahalená do čiernej farby, obuté mala hrubé pletené vlnené podkolienky a nízke súkenné papuče. Dlhý kartúnový šorc[1] jej siahal takmer po členky, čierna glotová zástera bola so sukňou presne zarovnaná. Plecia dlhých ľanových rukávcov zdobila čierna krížiková výšivka. Šatku si dala dole. Kedysi bujné tmavé vlasy mala nahusto pretkané šedinami. Keď prikladala drevo do pece, Michal na ňu od stola vždy tak zvláštne hľadel. *Strieborné vlasy odrážajú múdrosť.* Akoby ho počula. Ruky zabárala do ovčej kožušiny, na ktorej ešte pred pár dňami pokojne spal jej muž, a telo sa jej triaslo od plaču.

---

1 Sukňa spojená so živôtikom.

Zrazu sa prvýkrát v živote cítila úplne sama. Prešli si spolu tŕnistú cestu, obaja na seba nevedeli dlho ani pozrieť, keď ich rodičia prinútili k sobášu. Dlhé roky v sebe ukrývala bolesť, lebo vedela, že jej muž nosí v srdci inú ženu. A aj tak sa k nej správal úctivo a pekne. Bola presvedčená, že ju mal časom naozaj rád. Snáď až do chvíle, keď sa stalo to hrozné nešťastie. Odvtedy nastalo jedenásť rokov, počas ktorých iskra v Michalových očiach postupne hasla. Zatriasla sa mu brada zakaždým, keď sa na ňu zadíval. Ak jej aj vnútorne odpustil, nikdy jej to nepovedal. No napriek tomu ju nikdy pred nikým neponížil, nikdy viac nezvýšil hlas a nikdy na ňu nezdvihol ruku. Možnože mal. Možno by sa jej teraz lepšie zaspávalo, ak by ju za jej hriechy potrestal aj vlastný muž. S tým vedomím, s tou ťarchou a krížom Pavlína prežila celých jedenásť rokov. V ten večer, keď si s pálivým pocitom na hrudi uvedomila nenávratnosť, chcela umrieť aj ona.

Priala si, aby sa viac nemusela dívať do oči synovi, pretože aj pre jej tvrdosť si Vavrínova prvá žena vzala život. Priala si, aby nevidela vo svojich prvých štyroch vnukoch kus ich mamy. To bol jej očistec na zemi. Modlila sa každý večer a dnes to nebolo inak. No až dnes po prvý raz cítila a sama sebe priznala, že vo svojom živote nespravila všetko tak, ako mala. Bola príliš tvrdá, nekompromisná a zatrpknutá. A sama pred sebou musela uznať, že nedokázala to, čo bolo najpotrebnejšie: odpustiť. Toto hlboké uvedomenie si vlastných zlyhaní prišlo až vo chvíli, keď tu jej muž Michal nebol. No presne vedela, čo by jej on sám povedal: *Nikdy nie je neskoro spraviť zo seba lepšieho človeka.* Ľahla si na tvrdú drevenú lavicu a jej unavené sedemdesiattri ročné telo sa pod náporom plaču triaslo do neskorých nočných hodín, kým od vyčerpania nezaspala.

„Najedz sa, Vavrín!“ Verona starostlivo pobádala svojho muža. Sedel za ťažkým dubovým stolom, hlava spustená, pod vplyvom slivovice stále ťažšia. Ani sa nepohol. Poslal ju spať a Verona bez jediného slova šla. Vedela, že tú bolesť bude musieť muž pretrpieť v tichu a sám – aspoň tento večer.

Vavrín sa postavil a odsunul misu s večerou. Nemohol do seba dostať ani jedno sústo, žalúdok mal stiahnutý a srdce tiež. Vzal si

kožuch, na hlavu nasadil baranicu, do jednej ruky schytil lampáš, do druhej fľašu pálenky. Pokojný decembrový deň zahalený slnkom a snehom sa k večeru presvetlil jasným splnom mesiaca. Vavrín zdvihol hlavu k oblohe, nohy sa mu zabárali do závejov a nos ho začal nepríjemne štípať. Bolesť. Nič viac a nič menej sa neskrývalo vo výkriku, ktorý sa mu vydral z úst. Tupá a zožierajúca bolesť. Pozrel na lesknúcu sa pálenku vo svojej ruke. Odpil si, utrel ústa a striaslo ho chladom. Ide za ním. Musí mu predsa povedať, že ho mal rád – nervózne premýšľal, či mu to vôbec niekedy povedal. Lampáš nechal stáť pred dverami domu, jas mesiaca bol aj tak silnejší ako to malé blikotanie. Ťažkopádne prekladal nohy a vliekol sa hore dedinou na cintorín. Brodil sa čerstvo napadanou vrstvou snehu a nemohol sa zbaviť pocitu, že odteraz bude v jeho živote všetko ťažšie.

Hrob zbadal už z diaľky. Vrstva hliny bola mrazom stvrdnutá a vďaka nánosu snehu Vavrínovi napadlo, že v tej hĺbke pod bielym mesačným odleskom sa otcovej starej duši predsa len muselo uľaviť. Čupol si a skôr, než si znova odpil zo slivovice, ťukol ňou o rameno dreveného kríža. *Na večné zdravie.* V tej chvíli, s kolenami v studenom snehu, s rukou zaborenou do miesta, kde sa v hĺbke nachádzalo mŕtve srdce mŕtveho otca, sa rozplakal. Srdcervúco, nahlas a tak, ako by si to doma pri deťoch, žene a mame nedovolil.

Sám mal iba tridsaťdeväť rokov, no už sa nebude mať koho opýtať, ako čo najlepšie naložiť so svojím životom. Došlo mu, že aj napriek sklamaniam, ktoré otcovi pripravil, napriek svojej tvrdohlavosti a spurnosti, s ktorou bojoval, otec bol ten, kto naňho zdvihol ruku iba raz v živote – zaslúžene – a komu aj pri karhaní šla z očí láska. A nech premýšľal akokoľvek, vyšlo mu to stále rovnako. Otec bol jediný človek, ktorý ho nikdy v živote nesklamal. Otec bol ten, kto ho potľapkal po pleci na znak uznania alebo pri povzbudení a dal mu radu, keď ju potreboval. Bol to on, kto mu ukázal, že pot vzniknutý tvrdou drinou má zmysel. A bol to tiež on, kto vedel ďakovať a byť spravodlivý. Otec bol jeho pilier, jeho kotva v každom dni. A vôbec si nepripúšťal, že by sa raz mala jeho cesta na zemi skončiť.

Prišiel už o tri deti, ktoré oplakal. Ibaže táto bolesť bola úplne iná. Táto bolesť mu nedávala nádej na lepšie zajtrajšky. Prišlo mu

nekonečne nespravodlivé, že o otca prišiel. Zrazu si bol istý, že tu už nie je nikto, kto sa zaňho postaví, keď to bude potrebné. Zostalo v ňom zvukotesné prázdno a otázky, ktoré nikto nevedel zodpovedať. Isté bolo v tej chvíli len jedno. Zodpovednosť za rodinu zostala na ňom. A v trýznivej sebaľútosti nad stratou otca si uvedomil aj úplný opak: že tie roky pod otcovou ochranou boli obrovským darom. Zrazu mu bolo jasné, že ten dar a všetko, čo cez otcove ruky a slová dostal, nesmie premrhať. S premrznutými rukami vtlačenými do snehu napadanom na hrobe zacítil na pleciach príval zodpovednosti. Uvedomil si, že on sám je teraz ten, ku komu budú vzhliadať jeho deti a že práve ony budú chcieť žiť tak, ako im to ukáže svojím príkladom. Zaprel sa o drevený kríž, stiahol si baranicu z hlavy a s rukou na srdci sa poklonil. *Budem robiť všetko tak, aby si bol na mňa hrdý.* Chcel dodať *otec,* ale to slovo zostalo prilepené na navretej hrči v hrdle.

Zatiaľ čo Vavrín prechádzal okamihmi ľútosti nad stratou otca, Verona zabárala nos do hrubej periny čakajúc muža v posteli. Bol to náročný deň! Pred očami mala Michalovu mŕtvu tvár: bledú, pokojnú, vyrovnanú, fúzy s bradou mu starostlivo uhladili. Kým ho mali tri dni uloženého v prednej izbe, kde sa k nemu stále chodili ľudia modliť a nikdy nebol sám, cítila okrem smútku aj nepochopiteľný pokoj. Mala pocit, že dom, v ktorom spolu žijú, je stále pod jeho ochranou. Lenže vo chvíli, keď truhlu s telom položili do hrobu a zahádzali ju tvrdou premrznutou zemou, zmocnila sa jej úzkosť. S ňou prichádzala domov, s ňou pripravila večeru a uložila deti spať. S neustupujúcim strachom sa dívala na svojho mĺkveho muža a veľmi by chcela vziať aspoň kúsok jeho bolesti na seba. Vedela, že boľavé ticho bude mať dôsledky najmä v jeho duši. A pevne verila, že ju pre tento smútok neprestane vnímať úplne.

Započúvala sa do ticha a spomenula si na svojich starých rodičov z Kamennej Poruby. Starý otec Ľudovít bol zlý človek, tvrdý, v kuse sa mračil, hundral a nemal pre nikoho dobré slovo. Keď zomrel, vyzeral presne tak, akoby práve niekoho zbil. Nahnevaná zvráskavená tvár a prísne obočie vzbudzovali strach. To si bude

pamätať navždy. Zato jej svokor Michal bol presným opakom. Ešte aj na márach vyzeral tak pokojne, že sa neprestávala čudovať. Úplne verne si pamätala svoj príchod do tohto domu. Vedela, že ju v ňom nikto neprijme, že ten pomyselný nápis hanby bude mať na čele už navždy.

Vavrín bol jej zakázaná láska. V čase, keď sa doňho beznádejne zamilovala, bol ženatý s Františkou a otec štyroch synov. Vzali sa, pretože Františka otehotnela, stala sa prespankou a rodičia ich prinútili k sobášu. Postupne sa im narodili chlapci Urban, Ľudvík, Ignác a Viktor, len ich vzájomná láska nie a nie prísť. Rýchle vzplanutie malo aj rýchly koniec. Františku svokra nikdy neprijala, odstrčila ju aj vlastná matka a napokon na ňu zanevrel aj manžel. Ostali jej len chudoba a ten večný smútok na duši.

Keď mladá Verona prišla slúžiť do bohatého gazdovstva rodiny Bušíkovcov, do jej života celkom nečakane vstúpil práve Vavrín. Nevedeli jeden druhému odolať. Nebola to len fyzická túžba, bola to naozajstná láska. Keď s ním ostala tehotná, zrútil sa jej svet a Vavrínovi dvojnásobne. Vedel, že musí s pravdou von, ale následky nedomyslel. Jeho žena Františka trpela nenávisťou svojej svokry, hladom a opovrhnutím. Keď jej navyše Vavrín jedno ráno oznámil, že čaká dieťa s inou, a v ten deň nedostala mlieko pre deti ani od svokry, ani od vlastnej mamy, rozhodla sa vziať si život. V maštali, s pevným lanom a rozpustenými vlasmi. Po rokoch vnútorného kričania, ktoré nikto nepočul, to bola jediná slobodná voľba, ktorú spravila. Ukončila život, aby sa jej duši uľavilo a aby jej deti prežili.

O rok nato po prečkaní povinného smútku, si ju, Veronu, chudobnú slúžku, Vavrín naozaj vzal. Dieťa sa síce narodilo mŕtve, ale v deň svadby sa stala nevlastnou matkou hneď štyrom chlapcom. Nevedela, ako sa o nich starať, nevedela, ako si na seba zvyknú. Pamätala si všetko, akoby to bolo včera. Plakala, keď ju družičky obliekali do šiat a zapínali jej až ku krku čierny kabátik. Žiadny veniec, žiadne biele svadobné šaty, žiadna zelená ratolesť. Len pečiatka prespanky. Svokra sa na ňu nemohla ani pozrieť a na svojho syna takisto. Doviedol domov dve ženy – a obe prespanky. Toľko hanby nebolo v žiadnej inej rodine, aspoň tak to svokra Pavlína Verone

a Vavrínovi neustále pripomínala. Neveste dávala najavo, že v tejto rodine nemala čo robiť. Prísne úzke pery, ešte prísnejší výraz tváre, zmraštené obočie. Vrásky sa jej prehlbovali každým dňom, aspoň tak sa zdalo Verone, keď nabrala odvahu pozrieť sa jej do očí.

A potom tu bol Michal. Svokor, otec. Keď vošla prvýkrát do ich domu s rukami trasúcimi sa od strachu z neprijatia, s očami sklopenými od hanby a slzami na krajíčku, Michal bol jediný, kto jej povedal *vitaj*. A jej sa v tej sekunde vliala do srdca nádej, že ju bude tolerovať. Aspoň to, že tu žije, že dýcha spoločný vzduch a dojedá z misy, keď sa všetci ostatní najedia. Časom sa však z jednoduchého *vitaj* stalo viac. *Najedla si sa? Daj, zdvihnem to vedro, ty vezmi menšie. Podaj mi malého, povartujem ho, kým dovaríš. Nenadrapuj sa, vezmem ti to.* Verona pomaly, ale isto pochopila, že ju má rád. Dokázala mu, že aj keď na začiatku zlyhala, celý život sa bude usilovať svoje chyby napraviť. Tu a tam sa usmial, zažartoval. A keď vnúčatám večer rozprával príbehy z vojen a starých čias, s neskrytým záujmom ho počúvala. Vedela, že jej svokor odpustil. A nech panovačná Pavlína svojej druhej neveste povedala čokoľvek, nech ju zahriakla, vynadala jej alebo prísne založila ruky vbok, on bol prvý, kto sa za ňu postavil. Ani Vavrín sa neopovážil svojej matke protirečiť, lenže Michal svoje postavenie najstaršieho v rodine vždy využil spravodlivo.

Verona mu bola za všetko neskonale vďačná. Ležala v posteli a hlavou sa jej mihali myšlienky jedna za druhou. Postupne si čoraz viac uvedomovala, že jej láskavý svokor je preč. Nechal tu svoju mrzutú ženu Pavlínu a Veronu v tej chvíli premkol strach, že až teraz sa pre ňu začne peklo na zemi. A možno nie. Možno aj ten smútok za milovanou osobou zoslabne tak, ako vyblednú spomienky. Nemôže už dlho smútiť. Zajtra treba spratať všetko po pohrebe, umyť, čo ostalo neumyté, a narúbať dreva. Zima je tuhá, deti na cintoríne úplne vymrzli. Najmladšieho Bohuška nemali kde nechať, tak si ho priviazala veľkou šatkou na hruď. Chlapček sa ani nepohol. Asi vycítil, že deda Michala, ktorý ho tak rád hojdal na starých unavených kolenách, treba odprevadiť v úcte a tichosti. Čakajú ich Vianoce,

prvé bez Michala. Slza sa Verone skotúľala na vankúš a v tej chvíli upadla do hlbokého a potrebného spánku.

Aj deti pohreb starého otca úplne vyčerpal. Mráz im zašiel pod nechty, po večernej zemiakovej kaši bez reptania odcupitali do postelí. Teraz už takmer všetky spali. Až na najstaršieho Urbana. Držal v objatí jedného z mladších nevlastných bratov, šesťročného Jožka. Malé deti zvykli spávať spolu, ale keď sa Jožko bál alebo mal zlé sny, vždy si ľahol k dedovi alebo k Urbanovi. Dedo tu však už nebol. Jožko sa nepokojne trhal zo sna, blikajúca sviečka na malom stolíku vrhala tiene na jeho malé zvraštené čelo. Urban si pri pohľade na brata a ďalších ôsmich súrodencov uvedomil, aké mal veľké šťastie. Dedo bol preňho učiteľ. Bol prísny, ale netrestal, mal v sebe veľa bolesti, ale nikdy o nej nechcel hovoriť – rozhodol sa, že všetko zlé, čo sa mu kedy stalo, premení na kus dobra. Lebo ak nájdeme dobro v sebe a spojíme ho s dobrom iného človeka, vznikne ešte väčší kus dobra. A kto ho v sebe nevie nájsť, tomu treba pomôcť.

Urban zavrel oči a videl deda úplne jasne. Biela ľanová košeľa, trochu ufúľaná od sadze, súkenné nohavice so záplatami na kolenách, kožušinová vesta, na nohách onuce a krpce. Starý chlap so starými návykmi. Keď bol sviatok, vygľančil[2] si kupované topánky. Najradšej však mal to, čo bolo drahé aj jeho predkom: všetko to, čo si vedeli vyrobiť v pote svojho zohnutého chrbta a zodratých rúk. Sedával na priedomí, v posledných mesiacoch takmer nevidel a keď začal padať sneh, cítil sa málo užitočný. Vnúčatá mu podchvíľou kvočali na starých kolenách, Michal im rozprával povedačky, hojdal ich a po pamäti zohrieval mlieko na peci, aby im dal jesť. Strážil ich, keď nevesta Verona alebo žena Pavlína mali robotu. Kým dobre videl, strúhal im z dreva koníkov. Skúsil to aj tesne pred smrťou, no v slabých rukách sa mu nôž šmykol a drobná rana na dlani mu v sklamaní nad svojou bezmocnosťou prepustila kvapku krvi. Padla na zem. A tá zem si bude Michala pamätať. Po nej chodil, ctil si ju a miloval.

---

2 vyčistil

Urban sa nevedel ubrániť slzám. Chlapsky ich prehĺtal, no niektoré kvapli Jožkovi do vlasov. Aké je to zvláštne. Zem či ľudské vlasy? Aj tak je to jedno. *Hlavne buď dobrý človek. Lebo dobro sa vráti stonásobne, ver mi.* Urbanovi oťažievali viečka a zaspával s vetou, ktorú mu starý otec rád pripomínal. Najväčší strach mal z toho, že nebude taký, ako si dedo prial. Presvedčal však sám seba, že sa o to pokúsi. Posnaží sa byť taký chlap, akým bol jeho dedo. Rovný, múdry, spravodlivý, premýšľajúci, zodpovedný a láskavo prísny. A v ten večer, začiatkom decembra 1940, keď osemdesiatročné životom unavené telo Michala Knapca spočinulo v zemi, si Urban zaumienil, že bude žiť tak, aby naňho dedo mohol byť hrdý.

Jožko sa pomrvil a pritisol sa ešte silnejšie k bratovi. Vtedy ani jeden z chlapcov netušil, ako ich bratské puto a odhodlanie žiť tak, aby bol na nich dedo tam niekde v nebi hrdý, bude spájať až do smrti. Kým Urban upadol do potrebného a tuhého spánku, v mysli sa mu objavili včely. Tento týždeň k nim musí zájsť a skontrolovať ich. Potrebuje otca, aby s ním šiel, spília spolu konáre ťažké od napadaného snehu, aby nenarážali do úľov. Premohol ho spánok a ruka preložená cez brata mu oťažela.

1941

Cestou z Rajeckých Teplíc prechádzala Verona okolo jedného zo starších ošúchaných príbytkov. Na dvore vládol čulý ruch. Jedno z detí vybehlo pred dom, líca červené. Verona v tesnej blízkosti spozorovala, že dievčatku sa lesknú oči. Netrpezlivo čakalo, kedy otec osedlá koňa a vezme voz.

„Čo sa deje, Jarmilka, stalo sa vám doma niečo?“ spýtala sa Verona ustarostene.

Dieťa na ňu zaklipkalo veľkými hnedými očami a utrelo spod nosa soplík. „Maminka ochorela. Má teploty, bolí ju bruško a babka vravela, že isto zomrie!“

Verona od dieťaťa cúvla práve vo chvíli, keď ho jeho otec vytiahol na voz. Len v rýchlosti potvrdil to, čo sa práve dozvedela, a dodal, že sa ponáhľa po doktorku, lebo si s chorou ženou už nevedia dať rady. Jarmilku berie so sebou, lebo dieťa očividne chorobu pobralo na seba.

Striaslo ju nepokojom. Také choroby vedia ľudí skántriť. Rozpačito sa obzrela za kúdolom prachu od koní a voza. Domov šla zamyslená, so sklopeným zrakom, už sa neobzrela do žiadneho dvora. V kuchyni si odviazala malého Bohuška z chrbta a boľavo sa ponaťahovala. Prepotené oblečenie vymenila za suché, čo jej pripomenulo, že ju čaká veľké pranie. Chlapi dnes mali vyrobiť nové mydlo, doterajšie zásoby sa už dávnejšie minuli.

Vavrín so synmi sa pustili do roboty hneď zrána. Odložené a vyčistené kosti uvarili už deň predtým. Pridali aj loj, nech je masa dobre vyrobená. Dnes ich čakala druhá časť. Na záhrade opäť založili oheň a nakládli viac dreva. Väčší chlapci nosili ťažké kusy, malí aspoň triesky. Otec im dovolil stáť pri ohni, kým sa drevo spálilo na tvrdé kusy popolu. Chlapci to mali radi. Kým dohorelo všetko drevo, nastrkali do pahreby malé zemiaky a netrpezlivo čakali, kým budú mäkké. Vavrín by ich aj posúril, ale nedočkavosť detí po ohorených zemiakoch ho nútila k úsmevu. Zatiaľ dopratal k blízkosti ohniska veľký drevený sud. Bol nový, okutý poctivým železom, so spodným vývodom. Drobné štrkové kamene mal už v ňom nachystané, a keď chlapci konečne povyťahovali upečené zemiaky, nahádzal kusy drevného popola ku štrku. Ďalšiu časť práce už spravil sám, aby sa chlapci nezranili. Voda zo studne bola pripravená, bez reptania ju priniesol starší Viktor. Menší chlapci so záujmom pozerali, čo sa robí.

„Načo tam leješ tú vodu?“ spýtal sa zvedavý Jožko.

Vavrín sústredene a veľmi opatrne prelieval vodu do suda a až po chvíli synovi odpovedal bez toho, aby naňho zdvihol zrak.

„Voda prejde kamením a popolom, až z toho vznikne roztok. Samotný je síce pomerne nebezpečný, ale keď sa bude variť, budeme mať vďaka nemu mydlo."

Chlapci s úžasom sledovali, ako prvé kvapky roztoku tečú do starého vyčisteného džbánu.

„Prečo si to mydlo nekúpime? Veď ste ho vraj kedysi kupovali!" vyzvedali jeden cez druhého.

„Je zlá doba. A ak bude ešte horšia, ušetríme aspoň na mydle. Keď tam pridáme bylinky, bude aj voňať." Chlapci uznanlivo pokývali hlavou, že chápu.

Zemiaky pomaly chladli a Jožko veľmi túžil po soli a masle. Škoda, že stará mama ich má zamknuté pod zámkom a vyberá ich len na varenie. V kuchyni by soľ aj bola, ale nedosiahne tak vysoko – mama by mu isto nahádzala po prstoch, keby ho zbadala. Rozhodol sa, že jednu z nich uprosíka. Bez toho, aby o tomto úmysle povedal otcovi, šikovne zbehol dole záhradou za starou mamou. Niesla práve z komory zemiaky na večeru.

„Dáte mi trochu masla a soli na pečené zemiačky? Upiekli sme si v pahrebe na záhrade..."

Pavlína sa otočila za chlapcom. Už-už mala na jazyku svoje obvyklé *zmizni!* Zahľadela sa na to vychudnuté usmiate chlapča s rukami čiernymi od popola, ktoré sa tak odvážne prišlo dožadovať. Najskôr zmraštila tvár do čudnej grimasy znamenajúcej nesúhlas, potom sa však rezignovane otočila späť do komory. Odobrala mu kúsok masla do drevenej lyžice a trošku soli odsypala do drobnej chlapcovej dlane.

Jožkovi zažiarili oči, vôbec nečakal, že tak dobre pochodí. Stará mama nikdy nedelila, keď nebolo až tak treba. Zjedli by aj také, vedeli to obaja. No jej sa v tej chvíli akosi nechcelo prskať jedovaté slová. Vnuk poďakoval a venoval starej mame široký úsmev. Bál sa, že si to rozmyslí, a utekal, čo mu sily stačili, s pevne stisnutou dlaňou späť na záhradu.

Pavlína zamyslene zastala. Zrazu sama sebe nerozumela. Pichľavá pri srdci, tvrdá v každom pohľade. Stuhla. V tej chvíli si totiž uvedomila, že stála presne na tom mieste, na ktorom pred rokmi odmietla

dať mlieko pre svojich vnukov neveste Františke. Nepohla vtedy ani brvou, poslala ju o hlade a viac si na tú chvíľu nemienila spomenúť. A teraz, v tejto jedinej chvíli sa jej ten obraz vrátil. Akoby nie svojou vôľou odobrala kúsok masla a odsypala štipku soli. Skúmala sama v sebe, že sa vlastne zahanbila za ten kúsok dobra, ktorý práve učinila. A znova – akoby si zvykla, že tá tvrdosť pri srdci je jej vlastná a iná nebude. V tej chvíli jedna z tvrdých drobných škrupín praskla.

Janko aj Števko Jožka čakali. Keď im ukázal svoj malý úlovok, tváre sa im rozjasnili. Rozdelili si zemiaky čierne od popola na polovicu, z lyžice zobrali trošku masla a z Jožkovej dlane soľ. Nedokázali povedať ani slovo. Hltali horúce zemiaky, ústa, celé líca aj ruky mali čierne a smiali sa jeden na druhom.

„Vyzeráš ako malý čert!"

„Ako mauí ceut!" zopakoval dvojročný Števko a obrátil sa chrbtom. Bál sa, aby mu podaktorý zo starších bratov ten poklad nezjedol. Jožko si spokojne ľahol do trávy. Mal tú záhradu veľmi rád. Boli v nej stromy, na jeseň jablká a slivky, zem mu voňala.

Vavrín na vôňu v záhrade nemal čas. Roztok bol hotový, ďalší oheň pod veľkým kotlom bol založený. Tuk z uvarených kostí a loja bol zo včerajšieho dňa stuhnutý a oheň sa s ním pomaly pohrával. Chlapi ho večer po dlhej dobe volali do krčmy, no nebol vhodný čas – chcel to všetko stihnúť.

Lúh v džbáne bol pripravený a pomaly ho začal vlievať do zohriateho tuku. Veľká drevená lyžica sa ponorila na dno kotla a Vavrín vedel, že najbližšie hodiny strávi miešaním zmesi dovtedy, kým nevznikne mydlo. Synov poslal po drevené formy, do ktorých tekutú hmotu naleje a tá v nich stuhne.

Po niekoľkých hodinách bola zmes dostatočne hustá. Vavrín prestal prikladať do ohňa a nechal masu postáť, kým úplne vyhasne. Sadol si zatiaľ na veľký peň a začal si šúľať cigaretu. Dnes mal len jednu. Kým si ju starostlivo zabaľoval do tenkého papierika, zbadal Veronu, ako sa ponáhľa na záhradu. Vyzerala rozrušene. Chvatne si do zástery utierala mastné ruky, vyrušená od varenia večere.

Vavrín prižmúril oči, v tvári sa mu mihla zvedavosť. Videl, že sa stalo niečo vážne.

„Malá Jarmilka zomrela!" spustila rozochvená Verona. Bola bledá ako sedmokrásky na lúke. „Šli za doktorkou Miloslavskou, stretla som ich pri návrate z Teplíc. Týfus. Týfus, Vavrín! A ona," hlas jej preskočil, „ona mi ešte pri voze hovorila, že je chorá maminka! Rozumieš? Pár hodín a je mŕtva!" Zase sa jej chvela brada, dobre vedela, čo znamená týfus v dedine.

Vavrín zvážnel.

„Iba ona?"

„Zatiaľ. Neviem o inom. Len nám prišli povedať, máme dávať pozor." Nestihla sa poriadne vydýchať a bežala naspäť do domu. Zamiesila cesto na lokše, musela ich dorobiť.

Vavrín spustil hlavu medzi plecia. Zapálil si. Otec mu tak hovoril: *týfus je mrcha choroba, rozgniavi človeka.* Chlapci boli ďaleko od neho, skontroloval ich letmým pohľadom smerom k lúke nad záhradou. Už oplakal tri deti. Prvé sa narodilo mŕtve oveľa skôr, ako sa malo narodiť, ešte mu Verona ani nebola ženou. Ich prvý syn Števko zomrel, nemal ani dva mesiace, na zápal pľúc a až vtedy mu bolo ozaj ľúto. Vravel si, že je to trest za to, čo spravil prvej žene. A tretie, to, čo sa narodilo spolu s Jankom, leží tu na záhrade, v kúte pri hnojisku. Nikto z detí o tom nevie. Vytiahli ho mŕtve Verone z brucha, sama nevedela, že tam má dve. Babicuľa ho ihneď zabalila do plachty a strčila mu ho do ruky. Bolo fialové, tuhé, nedokázal mu ani odkryť hlavičku, nevedel, či je dievčatko, či chlapec. Len babicuľa ho popohnala, nech to rýchlo spraví, nech nikomu nehovorí a až neskôr mu prezradila, že to bolo dievčatko. Nechal na tom mieste kameň a keď nemusel, ani tým smerom nepozrel. Zahnal čierne myšlienky. Má predsa deväť zdravých synov a jednu zdravú dcéru. A k nim prosbu k Bohu, aby mu ich nechal. Nech týfus zostane tam, kde je, a tam nech aj skape. Nemôže teraz na to myslieť, treba dorobiť mydlo. Vzal veľkú drevenú varechu a opatrne začal nalievať horúcu zmes do foriem. Keď v pivnici stuhnú, nareže ho na kocky, nech sa môže na povale poriadne pár dní presušiť.

Neprešiel ani týždeň od prvej obete týfusu, keď Vavrínov dom navštívila Žofia, jeho sestra, aj s košíkom vajec. Kury jej zakaždým veľa zniesli a vždy doniesla bratovi, keď mala navyše – tam bolo hladných krkov oveľa viac. Svojho brata a celú jeho rodinu videla veľmi rada. Nebála sa prejsť dedinou. Strach pred nákazou síce mala, ale pravidelne sa jej striedal s odvahou. A čo! Aj keby zomrela… Susedia chorým nosili jedlo pred dvere, nikto sa neodvážil dnu. S dvadsiatym nakazeným človekom a štvrtým úmrtím prišiel bubeník s jasným príkazom obecných predstaviteľov: cudzincom zákaz vstupu do dediny. Na drevenú dosku pripevnili tento oznam aj pri vstupe do dediny. Chlapi sa po dvoch hodinách striedali na stráži. Vonku zúril december 1941, mráz bol tuhší ako pálenka a ani v hrubých súkenných kabátoch im predsa len teplo nebolo. Príkaz bol príkaz. Najviac chorých odvážali do Žiliny, nikto im nevedel pomôcť.

Žofia si vo dverách šikovne zmietla z topánok sneh a vstúpila dnu. Deti ju okamžite obstali. Mala pre nich aj pár jabĺčok z jesennej úrody, pohladenie a úsmev. Keď zbadala najmenšieho Bohuška, vzala ho na ruky. Chlapec mal oblečenú košieľku, na nej plátenné triko s otvorom na ritke a z toho otvoru mu košieľka vytŕčala ako zajačí chvostík. Pritúlila si ho a napravila oblečenie. Verona jej uvarila bylinkový čaj a debata sa zvrtla na vianočné prípravy. Keď deti začali žobroniť, aby im povedala báku príhodu, pristala a začala im rozprávať. O čarovaní na Jána; o Svetlonosoch, ktorých sa ako dieťa bála; a o vartášoch strážiacich dedinu, tam sa pre zmenu bála ich hlásnickej trúby. Aj hlásnik Brodňan od Zarkov takú mal, deti ho dobre poznali! Počas rozhovoru im Verona položila na stôl plátky pečenej kvaky. Deti sa na ňu vrhli a pri tom dobiedzali do tety Žofie: „A zaspievaš nám báku pesničku?“ Tá sa ešte viac tešila z ich prítomnosti. „Budete tichučko počúvať?“ žmurkla na nich. Súhlasili, posadali si okolo nej ako húsatká a Žofia začala spievať smutnú pieseň.

Letela biela hus, letela nad vodu,
zaplakalo dievča nad svoju chudobu.

Chudoba, chudoba, tys´ všetkému vina,
bohatá mamička nechce mi dať syna.
Keď mi ho nedáte, tak si ho nechajte,
našu vernú lásku na svedomí majte.

Ešte nestihli posedieť ani pol hodinu, keď na okno domu Vavrína a Verony zabúchala suseda. Vavrín pridržal pri okne sviečku, ale cez zamrznuté sklo nič nevidel. Vyšiel teda von a na dva metre od neho stála staršia žena. Vzlykala, prosila a držala si vlniak aj na ústach. Zomrel jej muž na týfus. Ona chorá nebola, ale každý sa k nej tak správal. Akoby bola skazou pre ľudí, akoby za niečo mohla. Potrebovala voz, aby jej niekto od truhlára doviezol truhlu. Už dvaja ju odmietli. Vavrínovi to tiež nebolo po vôli. No suseda mal rád, bol to dobrý človek. Verona sa okamžite pridala k rozhovoru, utrela mokré ruky do zástery a prísne zazrela na muža.

„Nikde nepôjdeš! Nebudeme sa stýkať s ľuďmi, čo majú týfus. Mrzí ťa, že sme všetci zdraví?"

Vavrín len načiahol ruku za kabátom a chvatne obúval kapce.

„Čuš!" odvrkol žene, buchol dverami a ponáhľal sa k stajni. „Choďte domov, tetka, truhlu vám prinesiem," prehodil cestou k susede. Tá zasmoklila od dojatia a cez zlomený hlas sa zmohla len na *Boh ti žehnaj, chlapče*.

Verona sa nahnevane vrátila k zašívaniu potrhaných vecí a čaju so Žofiou. Nenávidela, keď jej povedal *čuš*. Bolo to zahanbujúce! Ale neprotirečila ani slovo. Nemôže sa vzpierať, chlap má mať hlavné slovo. Zahanbila sa aj sama pred sebou, že ho takto pred susedou nechcela pustiť. Lenže je znova tehotná, doma desať hladných detských krkov a zatiaľ sa im akoby zázrakom týfus vyhol. Ak to chytí jeden, pôjdu všetci. A prežiť nemusí nikto.

Jožko si prisadol k mame na lavicu a díval sa, ako šikovne narába s ihlou. Sám už vie prišiť gombík. Keď išiel na jeseň prvýkrát do školy, dostal taký parádny kabát po starších bratoch. Mal dva gombíky a najstarší brat Urban mu k nemu vtedy podaroval čiapku so šiltom. Urbana mal Jožko najradšej zo všetkých bratov. Mal už dvadsať rokov a aj keď od jari do jesene spával s ďalšími tromi na

sene a nie s nimi v izbe, trávil s ním všetok možný čas. Tú čiapku nosil každý deň. Ošúchaná, nosili ju predsa viacerí, ale pre malého chlapca bola najväčším darom.

„Dal by som si sušenú slivku, mama!" Verona sa k chlapcovi prekvapene otočila. Na jeseň mali bohatú úrodu. Deti ich jedli, koľko vládali. Ostatné Verona nasušila. Boli tvrdé ako skaly a kým ich deti požuli, mali čo robiť dlhé minúty. Len čo otvorila fľašu, zhŕkli sa okolo nej všetci. Ešteže to, čo rastie pod srdcom, zatiaľ nič nepýta.

„Dosť! Každý len po jednej. Musí nám z nich ostať na Vianoce do kapustnice a potom bude zemiaková kaša so slivkami, šetrite si!" Viac sa nikto neodvážil pýtať. Vianoce tu budú čoskoro a kaša so slivkami im voňala po pamäti.

Vavrín sa vrátil neskoro v noci. Truhlár Lalík v Stránskom bol úplne vyťažený, nestíhal výrobu. Pribral k sebe ďalších dvoch učňov, úmrtí bolo v čase epidémie viac než obvykle. Ako Vavrín sľúbil, tak urobil. Doviezol truhlu k susedinmu domu a vykročil ku vchodu. Klopal, no nikto mu neotváral. Vošiel teda dnu. Dom bol pokojný, v prednej izbe horela sviečka, mŕtvy sused už bol v posteli prezlečený do sviatočného odevu. Žena však pri ňom sedela sama. Na rukách mala ruženec, opuchnuté oči prezrádzali preplakanú noc. Bola pohrúžená do seba, do modlitby, Vavrínovo klopanie si vôbec nevšimla. Stál vo dverách a díval sa na ten tichý smútok. Zaklopal ešte raz, nechcel ju vyľakať.

„Tu si? Predsa si prišiel!" Chvatne sa postavila, ospravedlnila sa za svoju nevšímavosť. V izbe bolo už všetko nachystané tak, ako má byť pri mŕtvom, aj máry. Vyplašene sa naňho pozrela a Vavrín hneď pochopil. Nemá jej kto pomôcť, mužovo telo nedá do truhly sama. Vrátil sa von po truhlu a položil ju na pripravené máry. Veko nechal opreté o stenu.

„Poriadne tu vyvetrajte, dajte do truhly čo treba a o chvíľu sa vrátim!" Nečakajúc na odpoveď sa otočil a odišiel po Urbana. Doma už všetci spali, musel syna prebudiť. Rýchlo mu šepol, čo od neho potrebuje, a ten sa raz-dva vychystal. Obaja si dali zimné rukavice, baranice stiahli do očí a vykročili do fujavice.

Urban cestou mlčal. Strach z choroby vôbec nemal. Ak sa tak má stať, stane sa aj bez toho, aby sa dotkol mŕtveho suseda. Jeho pokojná povaha ho k takejto pomoci predurčovala. Navždy mal v pamäti, že kto potrebuje pomoc, tomu ju treba poskytnúť, inak to môže mať katastrofické následky. Napríklad slučku pod krkom…

Vošli do domu susedy a tá už mala truhlu pripravenú. Biela plachta trčala po stranách, na nej prázdny vankúš. Urban sa zadíval na mŕtveho muža. Tvár mal vpadnutú, choroba mu vzala všetku mužskú silu. A za sebou nechal ženu, ktorá na svete nemala viac nikoho. Spoločne ho preniesli do truhly, rukavice si nechali na rukách. Aspoň malá ochrana pred pozostatkami choroby v malej izbe. Bohvie, či choroba odišla s dušou, alebo je stále tam. Riskovali už tým, že tam vošli. To v tej chvíli však vôbec nebolo podstatné. Pomohli žene, ktorá to najviac potrebovala. Viac od nich nechcela. Potrebovala čas, pokoj a priestor na to, aby so zosnulým manželom prežila poslednú spoločnú noc. Dá mu do truhly všetko, čo mal rád. Vlastne, všetko nie. To najcennejšie ostane doma plakať.

Do konca jari sa situácia vôbec nezlepšila. Aspoň tak si ľudia kričali a z diaľky sa oblúkom vyhýbali akémukoľvek kontaktu. Kto nezomrel, dlho sa z choroby nevedel vystrábiť. Dokonca ani deti už neposielali do školy. Zomrel spolužiak Kilián, aj Olinku týfus skolil a do detského neba odišla len s niekoľkodňovým rozdielom. Rozhorčení rodičia odkázali učiteľovi, že deti tam nepustia, kým sa nevyzdravejú všetci v dedine. Prestali sa stretávať, atmosféra bola ponurá a každá rodina pila len zo svojho džbánu. Nikto by nedal napiť tomu, kto by zaklopal. Strach všetkých prevalcoval.

Obecný hlásnik preto časom dostal dôležitú úlohu. Obehol každý jeden dom v dedine a zapisoval situáciu. Výsledky boli v prvé májové dni prekvapujúce: poslední traja chorí. Cestou na úrad neveriacky krútil hlavou. Každý sa schovával v dome, nik nikomu nešiel pomôcť, nikto nikoho nenavštívil. A pritom bola takmer celá dedina

zdravá! V tých dňoch pribudol zápis: Celkovo ochorelo tridsaťšesť občanov a osem zomrelo. Zo školských detí umreli dve.

Verona sa s úľavou oprela o veraje dverí. Počas uplynulých mesiacov zbledla pri každom *bolí ma bruško;* chytali ju mrákoty, len čo počula, ako zas zvoní umieračik. Nevedela, či starému, či chorému, či z inej príčiny. Vždy ju však pichlo pri srdci.

Vavrín sa sediac za stolom strhol na zúfalé búchanie na dvere.

„Vavro, si tu?" Ktosi netrpezlivo vošiel do domu, aj keď povolenie nedostal. Bol rozrušený.

„Čo sa stalo?"

„Jožo z Hradskej zomrel. Na týfus! Nemôžem zohnať hrobára, dáš kľúče od márnice? Keďže doma mu ostala žena aj deti, chcú premiestniť telo tam, aby nebolo s nimi vnútri."

Vavrín si len vzdychol. Zašiel ku stolu a zo spodného šuflíka vybral náhradný kľúč. Ako členovi obecného zastupiteľstva aj urbára mu bol zverený presne pre takéto prípady.

Táto smrť ho zabolela viacnásobne. Jožo bol dobráčisko od kosti. Otvoril skriňu a pozrel, či má všetko vychystané. Verona bigľovala[3] len predvčerom, nová košeľa s límcom bola na svojom mieste. Toľko pohrebov za pár týždňov ešte nezažil. Musí zájsť s chlapmi na cintorín. Pohrebov veľa, roboty ešte viac a všetci unavení. Obul si staršie bagandže a šiel.

Hrobára našiel hneď, sedel nad čerstvo vykopaným hrobom a fajčil. „Vraj ťa nikde nemohli nájsť!" Vavrín si prisadol a tiež si zapálil cigaretu. Slnko bolo schované za mrakmi, deň pochmúrny.

„Zaspal som medzi hrobmi, zrejme ma nezbadali. Mám toho už naozaj plné zuby!"

„Vydrž, veď sa to týfusové prekliatie čoskoro skončí."

„A čo chceli?"

„Chceli dať vykopať hrob a nachystať márnicu. Tentoraz pre Jožo z Hradskej."

„Chudák."

---

3 žehlila

„Aj plakať je škoda. Keď nás neskolí týfusové svinstvo, zabijú nás vo vojne, pamätaj na moje slová!“

„Však sa len v Rusku strieľajú, hádam tam aj ostanú.“

„Nebuď naivný, Tomáš. To sme si mysleli aj pri prvej vojne, že sa nás to nedotkne. Čítal si o operácii Barbarossa? Hitler si myslel, že Rusko dobije. Rusi ho porazili a ja som presvedčený o tom, že pomsta a jeho choré plány pôjdu aj cez Poluvsie.“

„A dovtedy čo?“

„Dovtedy? Pochováme Jožа. Môžeš kopať ďalší hrob.“ Vavrín zahasil cigaretu o najbližší pomník, potľapkal hrobára po pleci a odkráčal dolu cintorínom.

Jožа doviezli do márnice už takmer potme v ledabolo ohobľovanej truhle, bolo vidieť, že stolári nestíhajú. Veko na nej pribili hneď nato, ako do nej uložili telo, klincom mu bola choroba. Rodina oznámila, že nebožtíka pochovajú už po dvoch dňoch. Máj bol slnečný a teplý, telo by neskôr začalo smrdieť. A k tomu – nech ten týfus pochovajú spolu s ním a viac nech nelozí po zemi ako falošný had. Tak to predsa hovorili starí ľudia: hroby tých, čo umreli na choroby ako mor či cholera, sa viac nesmeli vykopať, lebo aj choroba by znova ožila. Len dve noci v temnej truhle, potom navždy v temnej zemi. Tá ho predsa neodsúdi za nič zlé, čo v živote spravil. Tá ho príjme.

Dve plačúce ženy sa domodlili posledný Otčenáš a v šere neskorého večera zavreli dvere na márnici. Odišli a Jozef zostal so svojou smrťou sám. Dedina sa ponorila do tmy, kopce už len veľmi neurčito ohraničovali hranice doliny. Do ticha, ktoré len občas pretínali zvuky nočných zvierat, sa z márnice začalo ozývať búchanie a tlmený, zmrazujúci krik…

Kňaz privolil čas pohrebu už o jedenástej doobeda. So smútočnými obradmi sa akoby vrece roztrhlo – pochovával v celej doline a ledva si stíhal zapisovať, kde má kedy byť. Ženy z dolného konca sa vybrali na cintorín už pred desiatou. Cestou sa k nim pridala Verona, uviazala si čiernu šatku a znova vytiahla čierny tenký kabátik. Ušila si ho sama, keď jej Vavrín kúpil šijaciu mašinu Singerku.

Jožovej ženy jej bolo ľúto. Zostala sama na deti a veľké hospodárstvo, bude sa mať čo obracať.

Plačky[4] mĺkvo kráčali hore dedinou a kým prišli k márnici, nazbieralo sa ich osem. Čerstvá vdova sa pred dverami nadýchla. Posledýkrát vstupuje tam, kde je telo jej muža. Ešte sa môže dotknúť truhly, ešte mu môže povedať, že jej je ľúto, ak mu niekedy nevedomky ublížila.

Keď odomkla dvere a zavŕzgali ťažké pánty, z truhly sa ozvali tlmené zvuky a buchnutie. Skríkla a všetci v miestnosti zostali zmeravene stáť. Veronu chytali mdloby, zakrútila sa jej hlava, Jozefova žena sa nedokázala pohnúť z miesta. Tmavá miestnosť sa jej mihala pred očami, tlmené a nezrozumiteľné zvuky ozývajúce sa z truhly, kde ležal jej muž, v nej naháňali taký strach, aký ešte v živote nepociťovala. Najstaršia z plačiek mala takmer sedemdesiat rokov a jediná si zachovala chladnú hlavu. Dve najmladšie otočila vo dverách, nech okamžite idú po chlapov – je jedno ktorých, len nech donesú vypačovadlá, s ktorými vytiahnu zatlčené klince z rakvy. Jožovu ženu v mdlobách posadila na drevenú lavicu pred márnicou a sama podišla k truhle.

„Ak si živý, prehovor, ak si mŕtvy, odíď!"

Pár sekúnd hrobového ticha prerývaného len prudkými nádychmi a výdychmi prítomných prerušil hlboký mužský hlas: „Otvorte!"

Jeho dobrá žena to viac nevydržala, padla z lavice na kolená a rozplakala sa. Najstaršia plačka pokojne položila ruku na truhlu a rozvážne povedala Jozefovi, aby vydržal, chlapi prídu o chvíľu. Naozaj netrvalo dlho a do márnice dobehli traja muži z dediny. Všetci boli rozrušení – nikdy predtým nevylamovali klince na zavretej truhle, strachom jeden za druhým bledli. Keď sa im po hodnej chvíli podarilo klince vypáčiť, ruky sa im viditeľne triasli.

Opatrne nadvihli veko a odkryli... živého Jozefa. Ihneď si všimli krvavé ryhy, ktoré mu pokrývali tvár, ruky i kožu pod rozdrásanou košeľou. Keď sa, chudák, prebral z chorobného spánku, vôkol

---

4 *Úlohou týchto žien bolo plakať, spievať žalospevy o mŕtvom, umocňovať smútočnú atmosféru a prehlbovať žiaľ.*

seba zbadal číro-číru tmu a po hmate len úzky priestor ohraničený drevenými doskami. Netrvalo dlho, kým si uvedomil, kde sa ocitol, a toto náhle poznanie spolu s nedostatkom vzduchu a zrýchleným tepom uňho celkom pochopiteľne vyvolali záchvaty paniky, počas ktorých sa driapal po celom tele. Raz za čas sa mu podarilo upokojiť, a vtedy bol schopný premýšľať: ak je truhla s jeho telom ešte v márnici, má aspoň malú nádej. No vzápätí ho opäť prepadol strach, že je pochovaný zaživa a umrie krutou smrťou…

Chlapi sa rýchlo otriasli a pomohli Jožovi posadiť sa. Zachránený nebožtík sa začal prudko nadychovať a pohľadom skákal po prítomných. Keď zbadal svoju ženu, kľačiacu pri dverách márnice, hlasno sa rozplakal. Ona ťažkopádne vstala a prvýkrát sa odvážila pozrieť mužovi do tváre. Akoby to nebol on. Živá mŕtvola. Krvavý a zároveň mŕtvolne bledý, v očiach mu čítala všetok ten prežitý strach. Roztrasene sa k nemu približovala. Ostatní ju uprene pozorovali, nikto nebol schopný slova. Natiahla ruku, dlaňou sa dotkla mužovho doráňaného líca, a v tej chvíli ju ovial chlad. Ihneď stratila vedomie a padla do náruče jedného z najbližšie stojacich chlapov. Z Jozefových úst zaznel zvuk, ktorý chcel byť azda slovom či dokonca vetou, lenže nik mu nerozumel.

Kým ju ostatné ženy kriesili, chlapi vyložili Jožа z truhly. Jeho zoslabnuté nohy to nevydržali – podlomili sa a vzápätí padol na zem aj on. Všetkým bolo jasné, že musia čo najrýchlejšie zohnať voz a zájsť po doktorku. Keď za týmto účelom dvaja z mužov odbehli, cestou stretali ľudí v čiernom odeve, ktorí prichádzali na ohlásený pohreb. No to, čo dedinčania uvideli pri vstupe do márnice, im nedalo spať ešte niekoľko nocí.

Jozef sa vďaka doktorkiným medikamentom a ženinej obetavej starostlivosti po čase vrátil späť do života. Šok aj slabosť uňho pretrvávali ešte niekoľko dní, ale dokázal to všetko prekonať. Až na to, že trauma zo záhadného úmrtia a znovuožitia ho navždy poznačila malou rečovou vadou. Zvykol si však a život dožil poctivo so svojou rodinou.

Jožo bol až do konca známy ako ten, čo prežil vlastnú smrť.

1942

Koncom mrazivého januára chytili Veronu pôrodné bolesti. Pocítila ich náhle, ledva stihla zbehnúť od kravy do domu. Malá Božka si však na pôrodnú babicu aj tak počkala.

Pôrod šiel ťažko, oveľa ťažšie než tie predchádzajúce. Verona to vedela veľmi dobre porovnať, rodila už deviaty raz. Ležala na starých ľanových plachtách rozložených po celej posteli, vedro s teplou vodou nachystané a všetky deti natlačené v prednej izbe. Nesmeli rušiť, teraz sa na svet pýtal ich ďalší súrodenec.

Babicuľa Gabčíková[5] zo Stránskeho prehmatávala vysilenej Verone brucho a neustále pokyvkávala hlavou. Nezdalo sa jej to. Brucho bolo na jednej strane tvrdé, na druhej mäkké, deformované, spadnuté tak nízko, ako už dlho nevidela.

„Tlač, Verona, na tri!" vyzvala rázne rodičku.

Verona zatlačila s takým krikom, že si deti v prednej izbe zakryli uši. Desilo ich to. Keď sa však z kuchyne ozval plač malého dieťaťa, všetkým sa uľavilo.

„Blahoželám, je to konečne dievčatko!" Mária Gabčíková nadvihla dieťa, aby ho matka uvidela. Verona sa usmiala. Druhá dcéra, predsa len to dokázala!

Jej radosť však netrvala tak dlho. Potrebovala spať, zavrieť oči, oddýchnuť si, pretože aj obyčajný nádych bol pre ňu náročný. Možno by stačilo len pár minút… Mária držala v jednej ruke dievčatko, aby vypľulo všetku tekutinu z drobných úst, no druhá ruka ešte patrila ubolenej žene na posteli.

---

5 Nejde o matku Jozefa Gabčíka, aj keď boli menovkyne. Babicuľa žila v Stránskom a okrem pôrodov sa venovala aj bylinkárstvu.